

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
18 квітня 2019 року № 88-Н

Форма № П-2.03.

Кафедра правознавства

**ПРОГРАМА
навчальної дисципліни**

«ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО»

з підготовки здобувачів початкового рівня (короткий цикл) вищої освіти

Галузь знань	08 «Право»
Спеціальність	081 «Право»
Освітня програма	«Право»

Розробники/укладачі програми:

Волошина Я. Л. – к. ю. н., доцент кафедри правознавства Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Рецензенти програми:

Гусарєв С. Д. – д. ю. н., професор, заслужений юрист України, перший проректор Національної академії внутрішніх справ;

Пархоменко Н. М. – вчений секретар Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України

Програму навчальної дисципліни «Юридична деонтологія» обговорено і схвалено на засіданні кафедри правознавства

Протокол засідання кафедри від 31 серпня 2020 р., № 1

Завідувач кафедри правознавства

д. ю. н., професор

_____ Г. В. Лаврик

ПОГОДЖЕНО

Гарант освітньої програми «Право»

д. ю. н., професор

_____ С. О. Гладкий

ПОГОДЖЕНО

Голова науково-методичної ради,

д. е. н., професор

_____ Н.С. Педченко

Анотація навчальної дисципліни

Наразі держава потребує невідкладного реформування в сфері екології та запровадження дієвого механізму вирішення існуючих екологічних проблем, які загрожують дестабілізацією та руйнуванням країни. Але важливо не лише вирішити нагальні екологічні питання, а й вживати превентивних заходів забезпечення екологічної безпеки. Такий стан довкілля зумовлений, у першу чергу, незбалансованим використанням природних ресурсів і безвідповідальним відношенням людини до природи та її об'єктів, низьким рівнем її правової культури. Такий шлях призведе до глобальної екологічної катастрофи, тому необхідно терміново створювати «план порятунку» і вживати системних заходів, спрямованих на усунення екологічних загроз і небезпек.

Екологічне право є навчальною дисципліною, яка характеризує загальні положення правової охорони навколишнього середовища, особливості природокористування та порядок використання природних ресурсів; визначає екологічні права та обов'язки громадян, їх місце та роль в системі конституційних прав людини і громадянина; висвітлює надзвичайно важливі для суспільства проблеми та шляхи їх розв'язання. Екологічне право встановлює спеціальні показники, які відображають ефективність екологічної політики держави та дозволяють спостерігати за поліпшенням чи погіршенням екологічної ситуації в країні.

Навчальна дисципліна «Екологічне право» впливає на процес формування професійної свідомості та правової культури майбутніх юристів, а також відповідної моделі поведінки у галузі охорони навколишнього природного середовища та захисту довкілля.

Предметом навчальної дисципліни «Екологічне право» є врегульовані нормами екологічного права суспільні відносини, що виникають між суб'єктами з приводу забезпечення екологічної безпеки, приналежності, використання, відновлення природних об'єктів та комплексів, охорони, а також захисту людини, навколишнього природного середовища від шкідливого впливу з метою попередження, запобігання, усунення його негативних наслідків і задоволення екологічних інтересів.

Метою викладання навчальної дисципліни «Екологічне право» є ознайомлення студентів з основами екологічного права та природоохоронного законодавства, правовою дійсністю та особливостями екологічних відносин; формування ціннісних орієнтирів і наукового погляду, на яких ґрунтується екологічно свідоме поведінка особи в сучасному світі; виявлення актуальних проблем екологічного характеру, які чинять негативний і руйнуючий вплив на навколишнє природне середовище, загрожують екологічній безпеці держави та існуванню самої людини; орієнтування студентів на пріоритети збалансованого розвитку, розв'язання нагальних екологічних проблем, реалізацію та захист екологічних прав громадян.

Зміст навчальної дисципліни розкривається у таких темах: Предмет, метод, система та джерела екологічного права. Екологічні права та обов'язки громадян. Управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів. Право власності на природні ресурси.

Право природокористування. Поняття, ознаки та правове забезпечення екологічної безпеки. Економіко-правовий механізм у галузі екології. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення. Правове регулювання використання та охорони земель. Правове регулювання використання та охорони надр. Правове регулювання використання та охорони вод. Правове регулювання використання та охорони лісів. Правове регулювання використання та охорони рослинного світу. Правове регулювання використання та охорони тваринного світу. Правове регулювання використання та охорони атмосферного повітря. Правовий режим використання та охорони природно-заповідного фонду. Правове регулювання використання та охорони курортних, лікувально-оздоровчих і рекреаційних зон. Правова охорона довкілля в населених пунктах, на транспорті, в промисловості та сільському господарстві.

Аннотація учебной дисциплины

Сейчас государство требует безотлагательного реформирования в сфере экологии и внедрения действенного механизма решения существующих экологических проблем, которые угрожают дестабилизацией и разрушением страны. Но важно не только решить насущные экологические вопросы, но и принимать превентивные меры обеспечения экологической безопасности. Такое положение окружающей среды обусловлено, в первую очередь, несбалансированным использованием природных ресурсов и безответственным отношением человека к природе и ее объектам, низким уровнем его правовой культуры. Такой путь приведет к глобальной экологической катастрофе, поэтому необходимо срочно создавать «план спасения» и принимать системные меры, направленные на устранение экологических угроз и опасностей.

Экологическое право является учебной дисциплиной, которая характеризует общие положения правовой охраны окружающей среды, особенности природопользования и порядок использования природных ресурсов; определяет экологические права и обязанности граждан, их место и роль в системе конституционных прав человека и гражданина; освещает важнейшие для общества проблемы и пути их решения. Экологическое право устанавливает специальные показатели, которые отражают эффективность экологической политики государства и позволяют наблюдать за улучшением или ухудшением экологической ситуации в стране.

Учебная дисциплина «Экологическое право» влияет на процесс формирования профессионального сознания и правовой культуры будущих юристов, а также соответствующей модели поведения в области охраны и защиты окружающей среды.

Предметом учебной дисциплины «Экологическое право» являются урегулированные нормами экологического права общественные отношения, которые возникают между субъектами по поводу обеспечения экологической безопасности, принадлежности, использования, восстановления природных объектов и комплексов, охраны, а также защиты человека, окружающей среды от вредного воздействия с целью предупреждения, предотвращения,

устранения его негативных последствий и удовлетворения экологических интересов.

Целью преподавания учебной дисциплины «Экологическое право» является ознакомление студентов с основами экологического права и природоохранного законодательства, правовой действительностью и особенностями экологических отношений; формирование ценностных ориентиров и научной точки зрения, на которых основывается экологически сознательное поведение личности в современном мире; выявление актуальных проблем экологического характера, которые оказывают негативное и разрушающее воздействие на окружающую среду, угрожают экологической безопасности государства и существованию самого человека; ориентирование студентов на приоритеты устойчивого развития, решение неотложных экологических проблем, реализацию и защиту экологических прав граждан.

Содержание учебной дисциплины раскрывается в следующих темах: Предмет, метод, система и источники экологического права. Экологические права и обязанности граждан. Управление в области охраны окружающей среды и использования природных ресурсов. Право собственности на природные ресурсы. Право природопользования. Понятие и правовое обеспечение экологической безопасности. Экономико-правовой механизм в области экологии. Юридическая ответственность за экологические правонарушения. Правовое регулирование использования и охраны земель. Правовое регулирование использования и охраны недр. Правовое регулирование использования и охраны вод. Правовое регулирование использования и охраны лесов. Правовое регулирование использования и охраны растительного мира. Правовое регулирование использования и охраны животного мира. Правовое регулирование использования и охраны атмосферного воздуха. Правовой режим использования и охраны природно-заповедного фонда. Правовое регулирование использования и охраны курортных, лечебно-оздоровительных и рекреационных зон. Правовая охрана окружающей среды в населенных пунктах, на транспорте, в промышленности и сельском хозяйстве.

Abstract of the discipline

Nowadays, the state needs urgent reforms in the field of ecology and the introduction of an effective mechanism to solve existing environmental problems that threaten to destabilize and destroy the country. But it is important not only to resolve urgent environmental issues, but also to take preventive measures to ensure environmental safety. This state of the environment is due primarily to the unbalanced use of natural resources and the irresponsible attitude of people to nature and its objects, the low level of their legal culture. This path will lead to a global environmental catastrophe, so it is urgent to create a “rescue plan” and take systematic measures aimed at eliminating environmental threats and dangers.

Environmental law is a discipline that characterizes the general provisions of legal protection of the environment, the peculiarities of nature management and the use of natural resources; determines the environmental rights and responsibilities of

citizens, their place and role in the system of constitutional human and civil rights; highlights extremely important for society problems and ways to solve them. Environmental law establishes special indicators that reflect the effectiveness of environmental policy of the state and allow to monitor the improvement or deterioration of the environmental situation in the country.

The discipline “Environmental Law” influences the process of forming the professional consciousness and legal culture of future lawyers, as well as the appropriate model of behaviour in the field of guarding outworld nature and environmental protection.

The subject of the discipline “Environmental Law” are social relations, regulated by the rules of environmental law, that arise between the individuals to ensure environmental safety, possession, use, restoration of natural objects and complexes, preservation, as well as protection of human, the environment from harmful effects in order to predict, prevent, eliminate its negative consequences and meet environmental interests.

The goal of teaching the discipline “Environmental law” is familiarization the students with the basics of environmental law and environmental legislation, legal reality and peculiarities of environmental relations; formation of values and scientific views, which are the basis of ecologically conscious behaviour of an individual in the modern world; identification of current environmental problems that have negative and destructive impact on the outworld nature, threaten the environmental safety of the state and the existence of a human; focusing students on the priorities of sustainable development, solving urgent environmental problems, implementation and protection of environmental rights of citizens.

The content of the discipline is revealed in the following topics: Subject, method, system and sources of environmental law. Environmental rights and duties of citizens. Management in the field of environmental protection and use of natural resources. Title to natural resources. The law on the use of nature. Concepts, features and legal provision of ecological safety. Economic and legal mechanism in the field of ecology. Liability for environmental offenses. Legal regulation of land use and protection. Legal regulation of subsoil use and protection. Legal regulation of water use and protection. Legal regulation of forest use and protection. Legal regulation of the use and protection of flora. Legal regulation of the use and protection of fauna. Legal regulation of the use and protection of atmospheric air. Legal regime of use and protection of nature reserve fund. Legal regulation of the use and protection of resort, medical and recreational areas. Legal protection of the environment in settlements, transport, industry and agriculture.

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Екологічне право» укладена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки здобувачів початкового рівня (короткий цикл) вищої освіти спеціальності 081 «Право» освітня програма «Право» освітня програма «Право», затвердженої Вченою радою ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» 31 серпня 2020 року, протокол № 9, та введеної в дію з 1 вересня 2020 року наказом ректора по університету від «01» вересня 2020 року № 114-Н.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Екологічне право» є врегульовані нормами екологічного права суспільні відносини, що виникають між суб'єктами з приводу забезпечення екологічної безпеки, приналежності, використання, відновлення природних об'єктів та комплексів, охорони, а також захисту людини, навколишнього природного середовища від шкідливого впливу з метою попередження, запобігання, усунення його негативних наслідків і задоволення екологічних інтересів.

Метою викладання навчальної дисципліни «Екологічне право» є ознайомлення студентів з основами екологічного права та природоохоронного законодавства, правовою дійсністю та особливостями екологічних відносин; формування ціннісних орієнтирів і наукового погляду, на яких ґрунтується екологічно свідома поведінка особи в сучасному світі; виявлення актуальних проблем екологічного характеру, які чинять негативний і руйнуючий вплив на навколишнє природне середовище, загрожують екологічній безпеці держави та існуванню самої людини; орієнтування студентів на пріоритети збалансованого розвитку, розв'язання нагальних екологічних проблем, реалізацію та захист екологічних прав громадян.

Програмні компетентності відповідно до освітньо-професійної програми:

загальні:

- здатність до пошуку, обробки та аналізу інформації з різних джерел, у тому числі з використанням сучасних технологій і баз даних;
- здатність знаходити творчі рішення або відповіді на чітко визначені та абстрактні проблеми на основі ідентифікації та застосування даних;

спеціальні (фахові, предметні):

- здатність кваліфіковано застосовувати нормативно-правові акти, реалізовувати норми права у конкретних сферах професійної діяльності та самостійно розробляти юридичні документи;
- здатність юридично правильно кваліфікувати факти та обставини;
- здатність аналізувати правові проблеми та формувати правові позиції, здійснювати публічні виступи, брати участь у дискусіях з правових питань.

Програмні результати навчання відповідно до освітньо-професійної програми:

- визначати вагомість та переконливість аргументів в оцінці заздалегідь невідомих умов та обставин;

- здійснювати аналіз суспільних процесів у контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв'язання;
- формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми. Оцінювати недоліки і переваги аргументів;
- давати короткий висновок щодо окремих фактичних обставин (даних) з достатньою обґрунтованістю;
- використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин.

Навчальна дисципліна є **вибірковою**.

Форма підсумкового контролю знань: екзамен.

Програмний зміст навчальної дисципліни

Модуль 1.

Загальні положення екологічного права

Тема 1. Предмет, метод, система та джерела екологічного права

Становлення та розвиток екологічного права України. Наука екологічного права та її розвиток в Україні. Екологічне право як навчальна дисципліна і сфера практичної діяльності.

Поняття екологічного права як галузі права. Предмет екологічного права. Методи правового регулювання екологічних відносин. Принципи екологічного права України. Місце екологічного права в системі права України та його співвідношення з іншими галузями права. Система екологічного права.

Поняття, система та особливості джерел екологічного права. Екологічне законодавство України. Конституція України – основне джерело екологічного права. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» як базовий закон у системі джерел екологічного права. Поресурсове законодавство – спеціалізовані джерела екологічного права України. Кодифікація нормативно-правових актів в екологічній сфері. Нормативні акти органів виконавчої влади як джерела екологічного права. Місце підзаконних нормативно-правових актів у регулюванні екологічних правовідносин та їх класифікація. Відомчі підзаконні нормативні акти – джерела екологічного права. Особливості нормативних актів органів місцевого самоврядування як джерел екологічного права. Міжнародно-правові акти у системі джерел екологічного права. Проблеми імплементації міжнародних еколого-правових норм в екологічне законодавство України. Роль судової практики в регулюванні екологічних відносин.

Актуальні проблеми правового забезпечення державної екологічної політики. Реформування екологічного законодавства України. Актуальні питання розвитку екологічного законодавства України. Удосконалення екологічного законодавства.

Тема 2. Екологічні права та обов'язки громадян

Екологічні правовідносини як вид юридичних правовідносин. Види екологічних правовідносин. Склад екологічних правовідносин.

Поняття та елементи еколого-правового статусу людини і громадянина. Екологічні права та обов'язки громадян України. Законодавче закріплення екологічних прав і обов'язків.

Поняття екологічних прав суб'єктів екологічного права й екологічних правовідносин. Загальна характеристика системи екологічних прав громадян. Гарантії реалізації екологічних прав громадян. Місце екологічних прав людини у системі конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні. Характеристика конституційних екологічних прав людини і громадянина.

Реалізація екологічних прав на галузевому і міжгалузевому рівнях. Поняття та види екологічних обов'язків громадян.

Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Право на відшкодування шкоди, завданої порушенням екологічних прав індивіда. Право на інформацію про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту.

Тема 3. Управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів

Поняття та зміст управління в галузі екології. Принципи державного управління в галузі екології. Методи державного екологічного управління. Функції державного управління в галузі екології. Організаційні функції управління у сфері природокористування та охорони довкілля. Попереджувально-охоронні функції управління у сфері природокористування та охорони довкілля.

Система та компетенція органів управління природокористуванням і охороною довкілля в Україні. Загальна характеристика структури й повноважень системи державних органів управління й контролю в екологічній сфері. Органи загального державного управління та місцевого самоврядування в галузі екології. Органи державного управління природокористуванням та охороною довкілля спеціальної компетенції. Центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища. Державні агентства, державні служби й державні інспекції як центральні органи державної виконавчої влади в галузі екології. Місцеві органи державної виконавчої влади в галузі екології. Компетенція органів місцевого самоврядування в галузі екології.

Правові питання участі громадськості в управлінні природокористуванням та охороною довкілля. Роль недержавних екологічних організацій у здійсненні регулювання й контролю в галузі екології. Громадські інспектори з охорони довкілля.

Правові засади державної екологічної політики. Механізм планування й реалізації державної екологічної політики. Особливості сучасної екологічної політики в Україні.

Участь України в системі міжнародної природоохоронної співпраці. Реалізація міжнародних екологічних програм, концепцій, проектів в екологічній сфері. Глобалізація екологічних процесів та їх організаційно-правове забезпечення в Україні. Екологічний аспект європейської інтеграції України.

Тема 4. Право власності на природні ресурси

Поняття права власності на природні ресурси. Право власності на природні ресурси в об'єктивному та суб'єктивному розумінні. Зміст права власності на природні ресурси. Особливості права власності на природні ресурси. Суб'єкти права власності на природні ресурси. Об'єкти права

власності на природні ресурси. Загальна характеристика правомочностей власника на природні ресурси.

Форми власності на природні ресурси в Україні, їхнє законодавче закріплення. Право державної власності на природні ресурси: поняття, особливості. Право комунальної (колективної) власності на природні ресурси: поняття, особливості. Право приватної власності на природні ресурси: поняття, особливості.

Підстави та порядок виникнення права власності на природні ресурси. Підстави та порядок припинення права власності на природні ресурси. Роль юридичного факту у правовому регулюванні права власності на природні ресурси.

Права та обов'язки власників природних ресурсів. Реалізація права власності на природні ресурси. Гарантії права власності на природні ресурси. Охорона, форми та способи захисту права власності на природні ресурси.

Форми та методи забезпечення права власності на природні ресурси. Форми забезпечення права власності на природні ресурси: нормативно-регулятивна, управлінська, судова. Методи забезпечення права власності на природні ресурси: еколого-правові, економіко-правові, цивільно-правові, адміністративно-правові, кримінально-правові.

Загальна характеристика окремих об'єктів права власності на природні ресурси, зокрема на: землю, надра, води, ліси, рослинний і тваринний світ, атмосферне повітря, природно-заповідний фонд. Проблеми права власності на природні ресурси.

Тема 5. Право природокористування

Поняття та загальна характеристика права природокористування. Зміст права природокористування. Характеристика основних принципів права природокористування. Суб'єкти та об'єкти права природокористування, їх класифікація. Умови та порядок виникнення права користування природними ресурсами. Права і обов'язки природокористувачів: загальні та спеціальні. Підстави та порядок припинення, зупинення, зміни права природокористування. Охорона, форми та способи захисту права природокористування.

Сутність та особливості природокористування. Класифікація видів природокористування, їх характеристика. Об'єктивне та суб'єктивне право природокористування. Загальне природокористування: поняття та ознаки. Суб'єктний склад та цілі здійснення загального природокористування. Спеціальне природокористування: поняття та ознаки. Суб'єктний склад та цілі здійснення спеціального природокористування. Особливості використання природних ресурсів на умовах оренди. Права й обов'язки суб'єктів орендних правовідносин природокористування.

Правове регулювання природокористування в Україні. Юридична база природоохоронного законодавства. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»: характеристика основних положень.

Тема 6. Поняття, ознаки та правове забезпечення екологічної безпеки

Право екологічної безпеки як галузь права. Поняття та система права екологічної безпеки. Право екологічної безпеки в системі екологічного права України.

Екологічна безпека як правова категорія. Поняття та ознаки екологічної безпеки. Суб'єкти та об'єкти екологічної безпеки. Основні принципи екологічної безпеки. Сутність основних екологічних законів.

Види екологічної безпеки, їх характеристика. Класифікація екологічної безпеки за територіальним принципом: глобальна (міжнародна), національна (державна), регіональна, місцева, об'єктова. Види екологічної безпеки за способами забезпечення: техногенно-екологічна, радіоекологічна, соціально-екологічна, природна, економіко-екологічна. Загальна екологічна безпека докiлля: глобальна, національна, локальна, особиста. Класифікація екологічної безпеки залежно від причин порушення екологічної безпеки. Види екологічної безпеки залежно від екологічно небезпечних видів діяльності: технічна, хімічна, токсична, біологічна, радіаційна, ядерна, гідротехнічних споруд, транспортних засобів тощо. Зовнішня та внутрішня екологічна безпека.

Організаційно-правові форми забезпечення екологічної безпеки. Теоретичні засади структурно-правової організації забезпечення екологічної безпеки. Органи загальної компетенції, їх спеціалізовані структури та повноваження у сфері забезпечення екологічної безпеки. Органи спеціальної компетенції та їх повноваження у сфері забезпечення екологічної безпеки. Правова організація єдиної системи запобігання і реагування на надзвичайні екологічні ситуації.

Правові заходи щодо забезпечення вимог екологічної безпеки. Правові засади національної екологічної безпеки. Правове регулювання транснаціональної екологічної безпеки. Правове регулювання ядерної та радіаційної безпеки. Правова охорона довкілля від забруднення відходами. Особливості правового регулювання біологічної, генетичної та харчової безпеки.

Поняття екологічного ризику, його види. Аналіз екологічного ризику. Основні показники екологічного ризику. Оцінювання екологічного ризику. Етапи процедури оцінювання екологічного ризику. Основні методи оцінювання екологічних ризиків. Економічні аспекти оцінки екологічних ризиків. Управління екологічними ризиками. Організаційно-економічний механізм управління екологічними ризиками. Екологічний ризик в системі правовідносин екологічної безпеки, його правове забезпечення.

Поняття надзвичайних екологічних ситуацій, їх ознаки та класифікація. Правова основа регулювання надзвичайних екологічних ситуацій. Поняття та юридичні ознаки зони надзвичайної екологічної ситуації. Правовий режим зони надзвичайної екологічної ситуації. Основні принципи регулювання правового режиму в зоні надзвичайної екологічної ситуації. Правові заходи щодо забезпечення захисту населення та територій, запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних екологічних ситуацій.

Тема 7. Економіко-правовий механізм у галузі екології

Поняття та загальна характеристика економіко-правового механізму в галузі екології. Складові економіко-правового механізму природокористування та охорони довкілля. Функції економіко-правового механізму природокористування та охорони навколишнього природного середовища. Роль держави у впровадженні економіко-правового механізму природокористування та охорони навколишнього природного середовища. Нормативно-правові акти, що забезпечують реалізацію економічного механізму у сфері екології. Характеристика основних напрямів економіко-правового механізму природокористування та охорони навколишнього природного середовища.

Економічна доцільність впровадження інноваційних технологій. Правове забезпечення економічного регулювання сфери екології.

Економічний механізм забезпечення охорони об'єктів екологічних правовідносин. Організаційно-економічні заходи в природоохоронній галузі. Режим і порядок фінансування природоохоронних програм і заходів. Екологічне страхування та екологічний аудит в системі економіко-правового механізму в галузі екології. Процедури екологічного страхування та екологічного аудиту, порядок їх проведення. Стимулювання в системі охорони навколишнього природного середовища.

Тема 8. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення

Юридична відповідальність у еколого-правовій науці. Юридична відповідальність в екологічному законодавстві. Поняття та функції юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства. Підстави для застосування юридичної відповідальності в екологічній сфері.

Поняття та ознаки екологічного правопорушення. Склад екологічного правопорушення. Предмет (об'єкт) посягання як один зі складових елементів екологічного правопорушення. Об'єкти екологічного правопорушення: загальні, спеціальні та особливі. Вина як суб'єктивна сторона екологічного правопорушення. Характеристика об'єктивної сторони екологічного правопорушення.

Види екологічних правопорушень. Екологічні правопорушення в залежності від предмета і об'єкта посягання. Правопорушення по окремих галузях та інститутах екологічного законодавства. Екологічні правопорушення за ступенем екологічної небезпеки і заходами державно-правового примусу. Види екологічних правопорушень залежно від видів законодавчих актів, у яких вони передбачені.

Види юридичної відповідальності за екологічні правопорушення. Кримінальна відповідальність за екологічні злочини. Підстави для застосування кримінальної відповідальності в екологічній сфері. Поняття злочину в екологічній сфері. Види злочинних діянь в екологічній сфері.

Адміністративна відповідальність як найпоширеніший вид юридичної відповідальності за екологічні правопорушення. Поняття та підстави для застосування адміністративної відповідальності в екологічній сфері. Адміністративні екологічні правопорушення: види, склади. Класифікація

екологічних правопорушень в адміністративному законодавстві. Адміністративні стягнення, які застосовуються до правопорушників у екологічній сфері. Державні органи, уповноважені застосовувати адміністративні стягнення за екологічні правопорушення.

Дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення (проступки). Підстави та умови настання дисциплінарної відповідальності в екологічній сфері, їх характеристика. Види дисциплінарних стягнень у екологічній сфері.

Матеріальна (цивільно-правова) відповідальність за екологічні правопорушення (делікти). Наявність реальної шкоди як підстава майнової відповідальності. Характеристика умов, за яких настає майнова відповідальність в екологічній сфері. Види майнової відповідальності залежно від об'єкта правопорушення. Способи (методи) обчислення шкоди, заподіяної екологічними правопорушеннями, які передбачаються екологічним законодавством.

Заходи реагування на екологічні правопорушення. Застосування судової практики при розгляді справ про екологічні правопорушення. Підвідомчість справ про екологічні правопорушення.

Модуль 2.

Правове регулювання використання, відтворення та охорони природних ресурсів

Тема 9. Правове регулювання використання та охорони земель

Земля як інтеграційний і диференційний об'єкт екологічного права. Поняття й ознаки землі. Поняття правового режиму використання, відтворення та охорони земель. Земля як об'єкт правового регулювання використання, відновлення та охорони. Земельний фонд України та його склад. Правовий режим цільового використання окремих категорій земель. Землі сільськогосподарського призначення. Землі житлової та громадської забудови. Землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення. Землі оздоровчого призначення. Землі рекреаційного призначення. Землі історико-культурного призначення. Землі лісгосподарського призначення. Землі водного фонду. Землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення. Охоронні зони. Зони санітарної охорони. Санітарно-захисні зони. Зони особливого режиму використання земель. Правовий режим зон, які підлягають спеціальній охороні.

Поняття, ознаки та види земельних правовідносин. Структура земельних правовідносин. Суб'єкти й об'єкти земельних правовідносин. Підстави виникнення, зміни та припинення земельних правовідносин. Система земельних відносин в Україні. Земельні відносини в умовах земельної реформи. Правове регулювання здійснення земельної реформи в Україні.

Поняття, ознаки та види права власності на земельні ресурси. Зміст і особливості права власності на землю. Правові форми власності на землю. Право державної власності на землю. Право комунальної власності на землю.

Право приватної власності на землю. Суб'єкти й об'єкти права власності на землю. Право власності на землю громадян. Право власності на землю юридичних осіб. Право власності на землю територіальних громад. Право власності на землю держави. Право власності на землю іноземних держав. Спільна сумісна та спільна часткова власність на землю. Підстави виникнення, зміни та припинення права власності на землю.

Поняття, ознаки та види права землекористування. Суб'єкти й об'єкти права землекористування. Оренда землі. Права та обов'язки землекористувачів. Підстави виникнення, зміни та припинення права землекористування. Право користування чужою земельною ділянкою. Сервітут, його ознаки, види, підстави виникнення та припинення. Емфітевзис. Суперфіцій. Поняття добросусідства та його зміст.

Державне управління в галузі використання, відтворення й охорони земель. Система органів управління в галузі земельних відносин. Функції управління земельними ресурсами. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру: основні завдання та функції.

Поняття та значення землеустрою. Характеристика суті та змісту землеустрою. Принципи і завдання землеустрою. Види землеустрою. Система землеустрою. Суб'єкти та об'єкти землеустрою. Землевпорядний процес. Землевпорядні дії: поняття та сутність. Державний земельний кадастр – державна геоінформаційна система відомостей про землі. Основні завдання ведення Державного земельного кадастру. Об'єкти Державного земельного кадастру: поняття та вимоги до них. Публічна кадастрова карта України

Правове регулювання відтворення земель (відновлення їх родючості). Сутність поняття «поліпшення земель». Правова охорона земель: поняття, ознаки, форми та методи. Зміст правової охорони земельних ресурсів. Принципи охорони земель. Зміст організаційно-правових заходів охорони земель. Стандартизація і нормування в галузі охорони земель. Консервація земель. Рекультивация земель. Моніторинг земель. Державний, самоврядний і громадський контроль за використанням та охороною земель.

Відповідальність за порушення законодавства щодо використання, відтворення й охорони земель. Земельне правопорушення як підстава юридичної відповідальності. Кримінальна та адміністративна відповідальність за порушення земельного законодавства. Цивільно-правова відповідальність за порушення земельного законодавства.

Тема 10. Правове регулювання використання та охорони надр

Визначення поняття надр як природного ресурсу. Надра як об'єкт правового регулювання використання й охорони. Фонд надр України: склад, призначення.

Право власності на надра: поняття, зміст та види. Суб'єкти та об'єкти права власності на надра. Правові форми і методи захисту права власності на надра.

Поняття, ознаки та види права надрокористування. Суб'єкти й об'єкти права надрокористування. Права та обов'язки надрокористувачів. Підстави

виникнення, зміни та припинення права надрокористування. Особливості правовідносин з геологічного вивчення, розвідування та використання надр. Правове регулювання екологічного вивчення надр. Правове забезпечення використання надр, не пов'язане з їх видобуванням. Правові засади видобування корисних копалин місцевого значення.

Управління та контроль у галузі використання й охорони надр. Система органів управління в галузі використання й охорони надр. Державна служба геології та надр України: основні завдання та функції. Функції управління надрами. Правові форми розподілу та перерозподілу надр. Правові засади ведення Державного кадастру родовищ та проявів корисних копалин України. Організаційно-правові форми контролю за додержанням законодавства в галузі використання та охорони надр.

Правова охорона надр: поняття, ознаки, форми, методи та заходи. Зміст правової охорони надр. Загальні проблеми охорони та використання надр в Україні.

Відповідальність за порушення законодавства щодо використання та охорони надр. Особливості відшкодування шкоди, заподіяної порушенням законодавства про надра. Порушення законодавства про надра як підстава адміністративної та кримінальної відповідальності. Особливості розгляду спорів у галузі використання та охорони надр.

Тема 11. Правове регулювання використання та охорони вод

Поняття, предмет і система водного права. Води як об'єкт правового регулювання використання, відтворення та охорони. Загальна характеристика та склад водного фонду України.

Право власності на води. Поняття, ознаки та види права власності на водні ресурси. Суб'єкти й об'єкти права власності на води. Підстави виникнення, зміни та припинення права власності на водні ресурси.

Поняття та види права водокористування. Ознаки права водокористування. Суб'єкти й об'єкти права водокористування. Підстави виникнення, зміни та припинення права водокористування. Загальне та спеціальне водокористування, їх особливості. Права та обов'язки водокористувачів. Особливості права користування водними об'єктами (їх частинами) на умовах оренди. Правовий режим використання, відтворення та охорони вод в Україні. Водне законодавство України.

Управління й контроль в галузі використання, відновлення та охорони вод. Державне управління водними ресурсами: зміст і сутність. Державне агентство водних ресурсів України: основні завдання та функції. Функції управління, його види (загальне, спеціальне; державне, громадське). Державний облік водокористування: поняття, сутність, організація ведення. Державний водний кадастр, його мета, правила і порядок ведення. Державний моніторинг вод: поняття, мета, складові компоненти. Правове забезпечення розподілу і перерозподілу водних ресурсів.

Види та засоби контролю за використанням і охороною вод, відтворенням водних ресурсів. Вирішення спорів з питань використання й охорони вод.

Правова охорона вод: поняття, ознаки, форми, методи та заходи. Зміст правової охорони водних ресурсів. Водоохоронні зони. Прибережні захисні, берегові смуги, смуги відведення. Вимоги щодо охорони вод від забруднення, засмічення і вичерпання.

Відповідальність за порушення водного законодавства: поняття, підстави та порядок притягнення. Адміністративна та кримінальна відповідальність за шкоду, заподіяну порушенням водного законодавства.

Тема 12. Правове регулювання використання та охорони лісів

Ліс як об'єкт правового регулювання використання, відновлення, захисту та охорони. Поняття, ознаки та функції лісу. Поняття лісового фонду України та лісових ресурсів. Лісовий фонд України: склад, характеристика.

Право власності на ліс. Поняття, ознаки та види права власності на лісові ресурси. Суб'єктивне та об'єктивне право власності на ліс. Право державної власності на ліси: поняття, суб'єкти, особливості. Право комунальної власності на ліси: поняття, суб'єкти, особливості. Набуття права приватної власності на ліси, характеристика його суб'єктів. Особливості реалізації права власності на ліси в Україні. Захист права власності на ліс.

Поняття, ознаки та види права лісокористування. Класифікація лісокористування: за підставами виникнення, за цільовим призначенням, за правовою формою. Суб'єкти й об'єкти права лісокористування. Права і обов'язки лісокористувачів. Підстави виникнення, зміни та припинення права лісокористування. Особливості постійного та тимчасового лісокористування. Лісові сервітути. Особливості спеціального права користування лісовими об'єктами для заготівлі деревини, живиці та другорядних лісових матеріалів. Право побічного лісокористування. Загальна характеристика видів побічного використання лісу (випасання худоби, розміщення пасік, заготівля сіна, збирання та заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин і технічної сировини, лісової підстилки та очерету). Особливості реалізації права культурно-оздоровчого, рекреаційного, спортивного, туристичного та науково-дослідного лісокористування.

Державне регулювання та управління у сфері лісових відносин. Державне агентство лісових ресурсів України. Функції управління лісовими ресурсами. Особливості та види управління в галузі використання, відтворення і охорони лісів. Контроль за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів: завдання та види. Загальний державний, спеціальний і громадський контроль за використанням, відтворенням, захистом та охороною лісів. Організація та ведення лісового господарства. Правове регулювання лісовпорядкування. Ведення державного обліку лісів: поняття, правові засади. Правові засади та порядок ведення Державного лісового кадастру. Правові форми розподілу і перерозподілу лісів. Організація відновлення лісів і лісорозведення. Правова охорона лісів: поняття, ознаки, форми та методи. Зміст правової охорони лісових ресурсів. Правове забезпечення охорони і захисту лісів, його зміст.

Відповідальність за порушення законодавства щодо використання, відтворення й охорони лісів. Майнова відповідальність за шкоду, заподіяну

порушенням лісового законодавства: підстави і порядок притягнення. Особливості майнової (таксової) відповідальності за шкоду, заподіяну рослинам (лісовим), занесеним до Червоної книги України. Порушення лісового законодавства як підстава для адміністративної та кримінальної відповідальності.

Тема 13. Правове регулювання використання та охорони рослинного світу

Рослинний світ як об'єкт правового використання, відновлення, захисту та охорони. Особливості рослинного світу як природного об'єкта. Об'єкти рослинного світу. Поняття рослинних ресурсів. Природні рослинні ресурси загальнодержавного і місцевого значення.

Поняття, ознаки та види права власності на рослинні ресурси. Суб'єкти й об'єкти права власності на рослинні ресурси. Підстави виникнення, зміни та припинення права власності на рослинні ресурси. Право державної, комунальної та приватної власності на об'єкти рослинного світу.

Поняття, ознаки та види права користування рослинним світом. Суб'єкти й об'єкти права користування рослинними ресурсами. Права й обов'язки користувачів об'єктами рослинного світу. Правові форми використання та відтворення рослинних ресурсів. Види використання природних рослинних ресурсів. Загальне та спеціальне використання об'єктів рослинного світу. Підстави виникнення, зміни та припинення права користування об'єктами рослинного світу.

Законодавство України про рослинний світ. Закон України «Про рослинний світ». Поняття та характеристика Червоної книги України. Зелена книга України: поняття та правове значення. Підзаконні нормативно-правові акти у сфері охорони та використання рослинного світу. Міжнародні нормативно-правові документи в системі законодавства про рослинний світ.

Управління та контроль у галузі використання, відтворення й охорони рослинних ресурсів. Функції управління рослинними ресурсами. Державне регулювання режиму рослинного світу. Порядок ведення державного обліку і кадастру рослинного світу. Інструкція про порядок установлення нормативів спеціального використання природних рослинних ресурсів. Правове регулювання відтворення й охорони рослинних ресурсів: поняття, ознаки, форми та методи. Зміст правової охорони рослинних ресурсів. Правова охорона рослинного світу, форми її здійснення. Заходи щодо забезпечення охорони рослинного світу.

Відповідальність за порушення законодавства щодо використання, відтворення й охорони рослинних ресурсів. Притягнення до дисциплінарної відповідальності за порушення законодавства про використання рослинного світу. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері охорони та використання об'єктів рослинного світу. Підстави та порядок застосування кримінальної відповідальності за порушення законодавства про рослинний світ. Особливості цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану об'єктам рослинного світу.

Тема 14. Правове регулювання використання та охорони тваринного світу

Тваринний світ як об'єкт правового використання, відтворення й охорони. Поняття тваринних ресурсів. Об'єкти тваринного світу.

Поняття, ознаки та види права власності на тваринний світ. Суб'єкти й об'єкти права власності на об'єкти тваринного світу. Підстави виникнення, зміни та припинення права власності на об'єкти тваринного світу.

Право користування об'єктами тваринного світу: поняття та ознаки. Зміст права використання об'єктів тваринного світу. Суб'єкти та об'єкти права користування тваринним світом. Права і обов'язки користувачів об'єктами тваринного світу. Правові форми та види використання тваринного світу. Характеристика загального використання об'єктів тваринного світу. Особливості спеціального використання тваринного світу. Підстави та умови припинення права використання тваринного світу.

Правове регулювання мисливства, полювання та рибальства. Правове регулювання здійснення промислового рибальства. Правове регулювання здійснення любительського та спортивного рибальства. Користування тваринним світом у наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях. Добування диких тварин з метою утримання і розведення у неволі чи напіввільних умовах. Використання корисних властивостей життєдіяльності тварин. Використання тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності.

Поняття та загальна характеристика законодавства про тваринний світ. Закон України «Про тваринний світ». Закон України «Про Червону книгу України». Підзаконні нормативно-правові акти у сфері охорони, використання та відтворення тваринного світу.

Особливості управління та контролю в галузі використання, відтворення та охорони тваринного світу. Функції управління тваринним світом. Система органів державного управління та їх повноваження у сфері охорони, використання та відтворення об'єктів тваринного світу. Види контролю в галузі охорони, використання та відтворення тваринного світу. Правові засади здійснення моніторингу та контролю за додержанням законодавства про тваринний світ. Державний облік тварин. Правові засади та порядок ведення державного кадастру тваринного світу. Правові форми розподілу та перерозподілу тваринного світу.

Правове регулювання відтворення й охорони тваринного світу: поняття, ознаки, форми та методи. Зміст правової охорони тваринного світу. Система організаційно-правових заходів з охорони тваринного світу.

Відповідальність за порушення законодавства щодо використання, відтворення й охорони тваринного світу: поняття, ознаки, підстави настання, види, порядок притягнення. Особливості майнової (таксової) відповідальності за шкоду, заподіяну незаконним добуванням або знищенням диких звірів і птахів, занесених до Червоної книги України. Порушення законодавства в галузі використання, відновлення та охорони об'єктів тваринного світу як підстава притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності.

Тема 15. Правове регулювання використання та охорони атмосферного повітря

Атмосферне повітря як об'єкт правового регулювання, охорони та використання. Правове регулювання використання атмосферного повітря. Законодавство України про охорону атмосферного повітря. Суб'єкти, об'єкти та зміст права використання атмосферного повітря. Правові форми та види використання атмосферного повітря. Економічно-правові заходи щодо забезпечення ефективного використання атмосферного повітря.

Управління та контроль у галузі охорони атмосферного повітря, його функції. Стандартизація, нормування та державний облік у галузі охорони атмосферного повітря. Здійснення контролю і моніторингу у галузі охорони атмосферного повітря. Порядок організації та проведення моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря.

Правове регулювання охорони атмосферного повітря: поняття, ознаки, форми та методи. Правова охорона атмосферного повітря та її зміст. Правові форми й заходи щодо охорони атмосферного повітря, їхня характеристика. Порядок реалізації управлінських заходів щодо охорони атмосферного повітря. Клімат та озоновий шар як об'єкти правової охорони.

Відповідальність за порушення законодавства про охорону атмосферного повітря: поняття, підстави й процедура притягнення. Порушення в галузі охорони атмосферного повітря як підстава для юридичної відповідальності. Особливості майнової відповідальності за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону атмосферного повітря. Адміністративна та кримінальна відповідальність у галузі охорони атмосферного повітря: поняття, особливості, підстави застосування та порядок притягнення.

Тема 16. Правовий режим використання та охорони природно-заповідного фонду

Природно-заповідний фонд України як об'єкт правової охорони. Поняття та види територій і об'єктів природно-заповідного фонду, умови їх створення й порядок оголошення заповідними. Правове регулювання використання територій і об'єктів природно-заповідного фонду. Законодавство України про природно-заповідний фонд.

Поняття, ознаки та види права власності на об'єкти та території природно-заповідного фонду. Суб'єкти й об'єкти права власності на об'єкти та території природно-заповідного фонду. Форми власності на території та об'єкти природно-заповідного фонду, особливості правового режиму їхніх земель. Підстави виникнення, зміни та припинення права власності на об'єкти та території природно-заповідного фонду.

Поняття, ознаки та види права користування територіями й об'єктами природно-заповідного фонду. Загальна характеристика правового режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. Особливості правового режиму природних заповідників, біосферних заповідників і національних природних парків. Правовий режим ландшафтних парків,

заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ. Особливості правового режиму ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків і парків-пам'яток садово-паркового мистецтва. Правовий режим охоронних зон природно-заповідного фонду.

Особливості державного управління й контролю в галузі організації, охорони та використання природно-заповідного фонду. Функції управління в галузі охорони та використання природно-заповідного фонду. Правові заходи збереження територій і об'єктів природно-заповідного фонду. Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Контроль за додержанням правового режиму територій і об'єктів природно-заповідного фонду: поняття, ознаки та система органів.

Відповідальність за порушення законодавства щодо використання й охорони територій і об'єктів природно-заповідного фонду. Правопорушення в галузі охорони і використання природно-заповідного фонду як підстава для юридичної відповідальності. Майнова (таксова) відповідальність за порушення законодавства про природно-заповідний фонд. Порушення законодавства про природно-заповідний фонд як підстава для адміністративної та кримінальної відповідальності.

Тема 17. Правове регулювання використання та охорони курортних, лікувально-оздоровчих і рекреаційних зон

Поняття та види природних лікувальних ресурсів і комплексів. Поняття й ознаки курорту, курортної зони, лікувально-оздоровчої зони, лікувально-оздоровчої місцевості та рекреаційних ресурсів. Поняття рекреаційних зон, їх види, склад, порядок утворення.

Право власності на курорти, оздоровчі та лікувальні об'єкти й території: поняття, ознаки та види. Суб'єкти й об'єкти права власності на курорти, оздоровчі та лікувальні об'єкти й території. Підстави виникнення, зміни та припинення права власності на курорти, оздоровчі та лікувальні об'єкти й території.

Правовий режим використання та охорони курортних, лікувально-оздоровчих зон і курортів. Оголошення природних територій лікувально-оздоровчими зонами. Державний кадастр природних лікувальних ресурсів: поняття, мета і порядок ведення. Поняття та особливості правового регулювання лікувально-оздоровчих та курортних зон. Правовий режим використання й охорони курорту. Види курортів. Порядок оголошення природного комплексу курортом. Правовий режим використання курорту на праві загального та спеціального користування. Правовий режим використання природних ресурсів округів санітарної охорони курортів. Правовий режим використання й охорони виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу, використання їх природних багатств.

Поняття та види правових режимів природних рекреаційних ресурсів. Правовий режим використання й охорони природних ресурсів рекреаційних зон. Поняття й ознаки рекреаційної зони. Юридичні критерії зонування рекреаційних зон. Нормативи рекреаційної завантаженості. Загальний правовий

режим рекреаційних зон. Спеціальне використання природних ресурсів рекреаційних зон.

Особливості державного управління в галузі використання та охорони курортних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних зон. Державний нагляд і контроль за додержанням правил і норм використання природних лікувальних ресурсів. Поняття й особливості охорони курортних, лікувально-оздоровчих і рекреаційних зон.

Відповідальність за порушення законодавства у сфері використання й охорони курортних, лікувально-оздоровчих і рекреаційних зон.

Тема 18. Правова охорона довкілля в населених пунктах, на транспорті, в промисловості та сільському господарстві

Правова охорона навколишнього природного середовища в населених пунктах. Концепція сталого розвитку населених пунктів. Основні напрями державної політики щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів у галузі екології. Здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду в Україні: цілі та завдання. Планування охорони довкілля в населених пунктах. Екологічна програма: мета, структура, перелік завдань.

Правова охорона довкілля на транспорті. Основні напрями охорони навколишнього природного середовища на транспорті. Особливості правового регулювання забезпечення екологічної безпеки в галузі транспорту. Правові засоби забезпечення екологічної безпеки у сфері транспорту.

Правова охорона довкілля в промисловості. Промисловість та її вплив на довкілля. Напрями зменшення шкідливого впливу промислового виробництва. Загальні вимоги охорони навколишнього природного середовища в процесі господарювання. Основні заходи з охорони навколишнього природного середовища в промисловості. Управління охороною навколишнього природного середовища на підприємстві.

Правова охорона довкілля у сільському господарстві. Негативний вплив сільського господарства на навколишнє природне середовище. Охорона навколишнього природного середовища від негативного впливу сільськогосподарського виробництва. Основні напрями та законодавче забезпечення охорони довкілля у сільському господарстві. Охорона сільського господарства від шкідливого впливу антропогенних чинників.

Правова охорона навколишнього природного середовища в атомній енергетиці. Дотримання норм, правил і стандартів з ядерної та радіаційної безпеки.

Юридична відповідальність за порушення екологічних вимог у населених пунктах, на транспорті, в промисловості та сільському господарстві. Особливості правової відповідальності за порушення екологічного законодавства у населених пунктах. Види та заходи юридичної відповідальності за порушення еколого-правових норм у сферах транспорту, промисловості та сільського господарства.

Рекомендовані джерела інформації:

Нормативно-правові акти

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30 (23. 07. 96). – Ст. 141.
2. Водний кодекс України від 6 червня 1995 р. № 213/95-ВР. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80>.
3. Гірничий закон України : Закон України від 6 жовтня 1999 р. № 1127-XIV. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-14>.
4. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
5. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
6. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
7. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
8. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
10. Кодекс України про надра від 27 липня 1994 р. № 132/94-ВР. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80>.
11. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
12. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
13. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. № 3852-XII. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.

14. Повітряний кодекс України від 19 травня 2011 р. № 3393-VI. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17>.
15. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 435-IV. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
16. Про відходи : Закон України від 5 березня 1998 р. № 187/98-ВР. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80>.
17. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
18. Про Державний земельний кадастр : Закон України від 7 липня 2011 р. № 3613-VI. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>.
19. Про екологічний аудит : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1862-IV. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1862-15>.
20. Про екологічну мережу України : Закон України від 7 лютого 2002 р. № 3055-III. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1864-15>.
21. Про захист рослин : Закон України від 14 жовтня 1998 р. № 180-XIV. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/180-14>.
22. Про звернення громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>.
23. Про землеустрій : Закон України від 22 травня 2003 р. № 858-IV. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15>.
24. Про зону надзвичайної екологічної ситуації : Закон України від 13 липня 2000 р. № 1908-III. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14>.
25. Про курорти : Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2026-III. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14>.
26. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 2 березня 2015 р. № 222-VIII. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19>.
27. Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1478-III. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14>.
28. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. Верховна Рада України : [Електронний

ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

29. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.

30. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

31. Про оренду землі : Закон України від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14>.

32. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>.

33. Про особисте селянське господарство : Закон України від 15 травня 2003 р. № 742-IV. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.

34. Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовтня 1992 р. № 2707-XII. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12>.

35. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

36. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23 травня 2017 р. № 2059-VIII. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19>.

37. Про оцінку земель : Закон України від 11 грудня 2003 р. № 1378-IV. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>.

38. Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв) : Закон України від 5 червня 2003 р. № 899-IV. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-15>.

39. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 р. № 2456-XII. [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.

40. Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 р. № 591-XIV. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text>.

41. Про тваринний світ: Закон України від 13 грудня 2001 р. № 2894-III. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>.

42. Про фермерське господарство : Закон України від 19 червня 2003 р. № 973-IV. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
43. Про Червону книгу України : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1862-IV. Верховна Рада України : [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3055-14>.
44. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
45. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 2755-VI. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
46. Деякі питання Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 614. [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2020-%D0%BF>.
47. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру : постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 15. [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF>.
48. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів Державною екологічною інспекцією : постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 182. [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/182-2019-%D0%BF>.
49. Про затвердження Положення про Державне агентство водних ресурсів України : постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 393. [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393-2014-%D0%BF>.
50. Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України : постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 р. № 521. [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2014-%D0%BF>.
51. Про затвердження Положення про Державне агентство рибного господарства України : постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2015 р. № 895. [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/895-2015-%D0%BF>.
52. Про затвердження Положення про Державне агентство України з управління зоною відчуження : постанова Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № 564. [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2014-%D0%BF>.

53. Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 р. № 275. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF>.

54. Про затвердження Положення про Державну інспекцію ядерного регулювання України : постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 363. [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/363-2014-%D0%BF>.

55. Про затвердження Положення про Державну службу геології та надр України : постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1174. [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2015-%D0%BF>.

56. Про затвердження Положення про Зелену книгу України : постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1286. [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-2002-%D0%BF>.

57. Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 р. № 88. [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0276-02>.

Основні рекомендовані джерела інформації:

58. Екологічне право (загальна частина) : навч. посіб. / [І. О. Личенко, Х. М. Марич, Н. В. Ортинська] ; Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Львів : Ін-т права та психології Нац. ун-ту «Львів. політехніка», 2016. – 280 с.

59. Екологічне право : навч. посіб. / С. С. Бичкова, І. А. Боровська, О. С. Бурлака та ін. – Київ : Правова єдність: Алерта, 2016. – 290 с.

60. Екологічне право : підручник / [А. П. Гетьман та ін.] ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. Нац. акад. прав. наук України А. П. Гетьмана ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2019. – 551 с.

61. Екологічне право України : навч. посіб. / [Н. С. Гавриш та ін.] ; за ред. проф. І. І. Каракаша, д-ра юрид. наук Т. Є. Харитонової, канд. юрид. наук А. І. Черемнової ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – 1-е вид. – Одеса : Гельветика, 2018. – 383 с.

62. Екологічне право України. Загальна частина : навч. посіб. / І. В. Бригадир, В. А. Зуєв, О. М. Шуміло; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2014. – 292 с.

63. Екологічне право України. Особлива частина : навч. посіб. : рекомендовано МОН України / О. М. Шуміло, І. В. Бригадир, В. А. Зуєв та ін. – Харків : ХНУВС, 2017. – 383 с.

Додаткові рекомендовані джерела інформації:

64. Авраменко Н. Л. Екологія: навч. посіб. / Н. Л. Авраменко, С. Я. Цимбалюк. – Ірпінь: Нац. ун-т ДПС України, 2009. – 252 с.

65. Аграрне право : підручник / [В. М. Корнієнко та ін.] ; за ред. д-ра юрид. наук, проф. А. М. Статівки ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2018. – 411 с.
66. Андрейцев В. І. Екологічне право і законодавство суверенної України: проблеми реалізації державної екологічної політики : монографія / В. І. Андрейцев. – Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2011. – 373 с.
67. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки: Навч. та наук.- практ. посіб. – Київ : Знання-Прес, 2002. – 332 с.
68. Аніщенко В.О. Основи екології: [навч. посіб. для вищ. навч. закл.] / В. О. Аніщенко. – Київ : Кондор, 2009. – 147 с.
69. Баб'як О. С., Біленчук П. Д., Чирва Ю. О. Екологічне право України : Навч. посіб. для вищ. навч. закл. – Київ : Атіка, 2001. – 216 с.
70. Барабаш Н. П. Земельне право України [Текст] : навч. посіб. / Н. П. Барабаш, М. Я. Ващишин, В. І. Федорович ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, Юрид. ф-т, Каф. труд., аграр. та екол. права. – Л. : ЛНУ ім. І. Франка, 2013. – 172 с.
71. Барбашова Н. В. Екологічне право України: Навч. посіб. – Донецьк : Апекс, 2003. – 392 с.
72. Бобкова А. Г. Земельне право України: конспект лекцій в схемах та таблицях : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. Г. Бобкова, Н. В. Черкаська ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк : Світ книги, 2013. – 204с.
73. Бондар Л. О. Екологічне право України : навч. посіб. / Л. О. Бондар, В. В. Курзова – 2-ге вид., допов. і перероб. – Харків : Бурун книга, 2008. – 368 с.
74. Бринчук М. М. Экологическое право (Право окружающей среды) / М. М. Бринчук. – М. : Юристъ, 2003. – 670 с.
75. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / [редкол. вид.: Тацій В. Я. та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2016 – Т. 16 : Земельне та аграрне право / [редкол.: М. В. Шульга (голова) та ін.]. – 2019. – 695 с.
76. Величко О. М., Зеркалов Д. В. Екологічне управління : Навч. посіб. для студ. навч. закл., слухачів курсів підвищ. кваліфікації та ін. – Київ : Наук. світ, 2001. – 193 с.
77. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. – Київ : Верховна Рада України; Ін-т законодавства, 2002. – 634 с.
78. Гетьман А. П. Вступ до теорії еколого-процесуального права України : навч. посіб. / А. П. Гетьман. – Харків : Основа, 1998. – 208 с.
79. Григор'єва Т. В. Правові засади використання, охорони та відтворення водних живих ресурсів : Монографія / Т. В. Григор'єва. – Харків : Право, 2011. – 176 с.
80. Грицик В. Екологія довкілля. Охорона природи: навч. посібник / Грицик В., Канарський Ю., Бедрій Я. – Київ: Кондор, 2009. – 292 с.

81. Дубовик О. Л. Экологическое право : учебник / О. Л. Дубовик. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Велби ; Проспект, 2006. – 688 с.
82. Екологічна енциклопедія: У 3-х т. / Редколегія: А. В. Толстоухов (головний редактор) та ін. – Київ: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2006. – Т.1. – 432 с.; Т.2. – 416 с.; Т.3. – 473 с.
83. Екологічне право України : навч. посіб. / Андріанова Ж. І. [та ін.] ; [за заг. ред. І. С. Тімуш]. – Дніпропетровськ : Середняк Т. К., 2016. – 319 с.
84. Екологічне право України : навч. посіб. / Б. П. Ратушна, А. В. Рабінович; Укоопспілка, Львів. комерц. акад. – Львів, 2015. – 203 с.
85. Екологічне право України : навч. посіб. / Н. Р. Кобецька. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 352 с.
86. Екологічне право України. Академічний курс: підручник / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 720 с.
87. Екологічне право України. Загальна частина : навч. посіб.; за ред. В. І. Курила / В. В. Курзова, А. І. Берлач, В. І. Курило та ін. – Київ : Алерта, 2015. – 620 с.
88. Екологічне управління : підручник для студ. екол. спец. вищ. навч. закл. / В. Я. Шевчук [та ін.]. – Київ : Либідь, 2004. – 432 с.
89. Екологія: навч. посіб. / М. О. Клименко [та ін.]; за ред. М. О. Клименка / М-во освіти і науки України, Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. – Рівне: НУВГП, 2008. – 403 с.
90. Жарова Л. В. Екологічне підприємництво та екологізація підприємництва: теорія, організація, управління : монографія / Л. В. Жарова, Є. Ю. Какутич, Є. В. Хлобистов ; за ред. акад. НАН України Б. М. Данилишина ; Рада по вивч. продукт. сил України НАН України, НДІ сталого розвитку та природокористування. – Суми : Університетська книга, 2009. – 240 с.
91. Задорожній О. В. Міжнародне право навколишнього середовища : підручник / О. В. Задорожній, М. О. Медведєва. – Київ : Промені, 2010. – 510 с.
92. Земельне право [Текст] : підручник / [М. В. Шульга та ін.] ; за ред. проф. М. В. Шульги ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Харків : Право, 2013. – 519 с.
93. Земельне право України (у схемах) : навч. посіб. / О. М. Шуміло ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. – 287 с.
94. Земельне право України [Текст] : навч. посіб. / [І. І. Каракаш та ін.] ; за ред. І. І. Каракаша і Т. Є. Харитонової ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Вид. 2-ге, перероб. і допов. – Одеса : Юридична література, 2017. – 585 с.
95. Земельне право України [Текст] : підручник / [Сідак М. В. та ін.] ; Держ. ВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», Юрид. ф-т. – Ужгород : Гельветика, 2014. – 519 с.
96. Ільків Н. В. Екологічне право України : навчальний посібник / Н. В. Ільків, Я. З. Гаєцька-Колотило. – Київ : Істина, 2008. – 296 с.

97. Камінська Н. В. Екологічне право : Навчальний посібник / Н. В. Камінська, А. І. Камінський, І. С. Куненко. – Київ : Дакор ; Бурун і К, 2013. – 248 с.
98. Клименко М. О. Екологія міських систем. Підручник / М. О. Клименко, Ю. В. Пилипенко. – Херсон: «Олді-плюс», 2010. – 294 с.
99. Костицький В. В. Лісове право України : навч. посіб. / В. В. Костицький ; Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи. – Київ : ЗАТ «НІЧЛАВА», 1999. – 164 с.
100. Костицький В. В. Повітряне право України : навч. посіб. / [Костицький В. В. та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, чл-кор. Нац. акад. прав. наук України, проф. В. В. Костицького ; Нац. авіац. ун-т, Юрид. ін-т, Ін-т законодавчих передбачень і правової експертизи. – Дрогобич : Коло, 2011. – 550 с.
101. Краснова М. В. Договори в екологічному праві України: навч. посіб. – Київ: Алерта, 2012. – 216 с.
102. Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: монографія. – Київ: Логос, 2011. – 688 с.
103. Легеза Ю. О. Публічне управління у сфері використання природних ресурсів: адміністративно-правові засади: монографія / Ю. О. Легеза. – Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2018. – 432 с.
104. Митрофанов І. І. Злочини проти довкілля : навчальний посібник / І. І. Митрофанов, А. М. Притула. – Суми : Вид-во «Університетська книга», 2010. – 205 с.
105. Мірошніченко А. М. Колізії в правовому регулюванні земельних відносин в Україні: Монографія / А. М. Мірошніченко. – Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 268 с.
106. Олійник О. Правове регулювання охорони надр за законодавством України (окремі аспекти) : монографія / Олександр Олійник ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Хмельницький : Поліграфіст, 2011. – 140 с.
107. Петков В.П. Екологічна безпека. Начальний посібник. – Київ : Ліра-К. – 2013. – 216 с.
108. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія / за ред. А. П. Гетьмана. – Харків: Право, 2014. – 784 с.
109. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення : Монографія / А. П. Гетьман, М. В. Шульга, А. М. Статівка та ін.; за ред. А. П. Гетьмана та В. Ю. Уркевича. – Харків : Право, 2012. – 448 с.
110. Правове регулювання екологічної безпеки в Україні : навч. посіб. / [авт. кол.: А. П. Гетьман та ін.]; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Харків : Право , 2012. – 294 с.
111. Процевський В. О. Водне право України [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. О. Процевський, О. М. Шуміло ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 174 с.

112. Рябець К. А. Екологічне право України : навч. посіб. для студентів ВНЗ / К. А. Рябець. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 438 с.
113. Сельський В.К. Екологія і економіка природокористування: [навч. посіб.] / В. Сельський / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2010. – 695 с.
114. Середницька І.А. Екологічне право (в схемах). Альбом схем: Наочний посібник / І. А. Середницька. – Одеса: ОДУВС, 2016. – 81с.
115. Хвесик М. А., Горбач Л. М., Кулаковський Ю. П. Економіко-правове регулювання природокористування: монографія. – Київ: Кондор, 2004. – 524 с
116. Хилько М. І. Екологічна безпека України: Навчальний посібник / М. І. Хилько. – Київ, 2017. – 267 с.
117. Шевчук Ю. В. Конституційно-правові гарантії екологічних прав громадян в Україні / Ю. В. Шевчук. – Київ : Геопринт, 2006. – 132 с.
118. Шоха Т. П. Правові аспекти екологічного страхування в Україні : монографія / Т. П. Шоха. – Київ : Алерта, 2019. – 236 с.